

คัมภีร์กัจจายนะ: การแปล และการวิเคราะห์

Kaccayana Scripture: Translation and Analysis

พระมหาวิจิตร กลุยานจิตโต, phramaha wichit gallayanachitto¹

พระธรรมวชิรเมธี, Phrathamvajiramedhi²

พระมหาอุตร สุทธิญาโน, Phramaha Udon Sutthiyano³

เวทย์ บรรณกรกุล, Wate Bunnakornkul⁴

วิโรจน์ คุ่มครอง, Viroj Koomkrong⁵

ไพฑูรย์ อุทัยคาม, Phaitoon Utaikarm⁶

E-mail: mammate@hotmail.com

Received: February 5, 2025 Revised: March 17, 2025

Accepted: April 9, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์กัจจายนะในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้างเนื้อหา หลักไวยากรณ์ และความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น ๆ 2) เพื่อแปลคัมภีร์กัจจายนะจากภาษาบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย และ 3) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์ กัจจายนะที่มีต่อหลักไวยากรณ์และคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษเชิงคุณภาพ แบบวิจัยเอกสารนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า การวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายนะที่มีต่อหลักไวยากรณ์และคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ ความสัมพันธ์ของคัมภีร์กัจจายนะกับคัมภีร์เนตติปกรณ์ ได้แก่ คัมภีร์กัจจายนะเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาบาลี แสดงเกี่ยวกับหลักไวยากรณ์ทางภาษาบาลี ส่วนคัมภีร์เนตติปกรณ์ เป็นคัมภีร์ที่เป็นแนวทางในการอธิบายพระพุทธพจน์ทั้งด้านพยัญชนะและด้านอรรถ ให้เข้าใจชัดถึงเนื้อหาความอริยสัจ 4 ที่ประกอบอยู่ในพระพุทธพจน์ ส่วนคุณค่าของคัมภีร์กัจจายนะที่มีต่อหลักไวยากรณ์เช่น สัญญาสูตร คือ สูตรตั้งชื่อทางไวยากรณ์เพื่อให้สะดวกต่อการเรียกชื่อ ได้แก่ตั้งชื่ออักษรด้วยสูตรว่า อักษรปาทย โเอกจตุตทาสีล เสียงทั้งหลายมี อ เป็นเบื้องต้น 41 เสียง ชื่อว่า อักษรที่กล่าวไว้ในสูตรก่อนเป็นต้น

1,2,3,4,5,6 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำอธิบายสูตร 6 ประเภทในคัมภีร์กัจจายณะที่มีต่อหลักไวยากรณ์เช่น วิธีสูตร คือ สูตรประกอบรูปศัพท์ด้วยการลบและแปลงอักษรเป็นต้นเพื่อย่อคำให้กระชับสละสลวยเช่น โลปวิธี การลบ คือ การไม่ปรากฏแก่ผู้พูดและผู้ฟัง คือ การไม่ออกเสียงนั่นเอง หมายความว่า เมื่อลบสระหน้าไปแล้วสระที่ถูกลบไปนั้นย่อมไม่ปรากฏ และออกเสียงไม่ได้ และวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายณะกับการศึกษาพระพุทธศาสนาเช่น คัมภีร์กัจจายณะเป็นอุปการะมากในการศึกษาพระพุทธพจน์เช่น สูตรที่ 1 อตฺถิ อักษรสัญญาโต แปลว่า เนื้อความย่อหมายถึงรู้ได้ด้วยอักษร อักษรเป็นเหตุให้รู้เนื้อความของพระพุทธพจน์อย่างชัดเจน ถ้าอักษรผิดเพี้ยนก็ทำให้เนื้อความผิดเพี้ยนด้วย เมื่อเข้าใจเนื้อความผิด ก็ไม่อาจที่จะปฏิบัติตามเพื่อความพ้นจากทุกข์ได้ คัมภีร์กัจจายณะทำให้ผู้ที่ศึกษาสามารถเข้าใจข้อที่ใช้ทางไวยากรณ์บาลีอย่างถูกต้อง สามารถเข้าใจวิธีตัดบทของบทสนธิในภาษาบาลีได้อย่างถูกต้องชัดเจนตามหลักภาษา

คำสำคัญ: คัมภีร์กัจจายณะ. การแปล. การวิเคราะห์

Abstract

This research article investigated on 3 objectives: (1) to study and analyze the *Kaccāyana* text concerning the history of its compiler, content structure, grammatical principles, and its relationship with other texts; (2) to translate the *Kaccāyana* text from Thai-Pali into Thai language; and (3) to analyze the value of *Kaccāyana* text in terms of grammatical system and Buddhist teachings. This was qualitative research using document analysis, synthesizing, and writing in descriptive type.

The research findings revealed that the analysis of the value of *Kaccāyana* text in terms of grammatical principles and Buddhist teachings indicated to its relationship with the *Nettipakaraṇa* text. The *Kaccāyana* text is a Pali grammar, dealing with Pali grammatical principles, while the *Nettipakaraṇa* is a guide for interpreting the Buddha's teaching, both in terms of letters and meanings, to clearly understand the content of the Four Noble Truths contained the Buddhist teachings. The value of *Kaccāyana* in relation to grammatical rules includes *Saṅkhāyana*, which names grammatical rules to give naming easier, such as naming letters with the rule “*Akkharāpādayo Ekacattāṭṭhā*,” stating that there are 41 sounds, with ‘A’ being the first sound as mentioned before. *Kaccāyana* also explained six types of grammatical rules, such as *Vidhisutta*, which involves transforming words by deleting and altering letters to make the expression more concise and elegant, as seen in *Lopavidhi*, which involves omission, meaning that the sound is not produced by the speaker or heard by the listener, i.e., it is not pronounced. This implies that after the initial vowel is omitted, not perceptible to anyone and cannot be pronounced. The analysis of the

value of the *Kaccāyana* in relation to Buddhism revealed that the *Kaccāyana* is highly beneficial for the Buddha's teachings investigation, as seen in Sutta 1: “*Attho Akkharasaṅgāto*,” means “The meaning is understood through letters.” These letters enable clearly understanding of the Buddha's teachings, if the letters are incorrect, the meaning will also be incorrect. If the meaning is misunderstood, it is impossible to follow the right teaching to attain liberation, the end of suffering. The *Kaccāyana* text, also enables the learners to understand the terms used in Pali grammar correctly and clearly and knowing how to break down of compound words in Pali language according to linguistic principle.

Keywords: Kaccayana Scripture, Translation, Analysis

บทนำ

ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เช่น ประเทศไทย พม่า ลังกา คณะสงฆ์ต่างส่งเสริมพระภิกษุและสามเณรให้ศึกษาภาษาบาลีอย่างจริงจัง เพื่อให้พระภิกษุและสามเณรมีความรู้ความแตกฉานในภาษาบาลีก่อน จากนั้นจะได้ศึกษาพระพุทธรวจนะอันเป็นตัวพระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้อง เมื่อศึกษาพระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้องแล้ว ย่อมเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดสุปฏิบัติ อชฺฐปฏิบัติ ญาญปฏิบัติ สามีจิปฏิบัติ ความเป็นตัวปฏิบัติศาสนาซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผลคืออภิเวศศาสนาตามมา จัดเข้าในหลักที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ชนเหล่าใดแตกฉานภาษาบาลี ในประเภทแห่งสนธิ และนาม เป็นต้นแล้ว ทำความเพียรในพระไตรปิฎก อันประเสริฐ ด้วยกำลังความรู้อันดีเลิศ ชนเหล่านั้น ย่อมได้รับอรรถอันเป็นแก่นสารต่าง ๆ³

ส่วนคัมภีร์กัจจายนะ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายหลักไวยากรณ์ พระวิชิตาวีเถระเป็นผู้แต่งขณะพำนักอยู่วัดคอกยศิริ ซึ่งเป็นวัดที่สร้างถวายโดยพระเจ้ามีนแยกย่อยว่า พระราชันดาของพระเจ้าช้างเผือกหงสาวดี ทางมุ่มด้านเหนือของภูเขาที่มีชื่อสองชื่อคือ ภูเขาตวยะวิงเฉ และภูเขาอกยศิริ ในเมืองปิ่นยะ อันมีนามว่าวิชยาปุระ ในรัชสมัยของพระเจ้าช้างเผือกหงสาวดี ผู้สร้างเมืองหงสาวดี ที่ขึ้นครองราชย์ในปีจุลศักราช 812 พ.ศ. 2093⁴ ซึ่งมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับคัมภีร์อธิบายไวยากรณ์มีจำนวน 6 หัวข้อ คือ

- 1) ตอนว่าด้วยสนธิกัป

³ เย สนฺธินามาทีปเภททกฺขา หุตฺวา วิสิฎฺฐเจ ปิฎกตฺตยสมฺมึ กุพฺพหฺตติ โยคํ ปรมานุกาฺวา วิญฺหนฺตติ กามํ วิริชฺตถ สารี สทฺทนีติ. สุตต. (บาลี) 1.

⁴ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ศ.9), ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2558), หน้า 38-40.

- 2) ตอนว่าด้วยนามกับ
- 3) ตอนว่าด้วยอาชชาติกับ
- 4) ตอนว่าด้วยกัพพิตานกับ
- 5) ตอนว่าด้วยอุณาทิกกับ
- 6) ตอนว่าด้วยนิคมคาถา⁵

อนึ่ง คัมภีร์กัจจายนะ แม้ว่าจะเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา เพราะเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายขยายความหลักไวยากรณ์ที่เกี่ยวกับเรื่องบาลีกัจจายนมุลให้มีความชัดเจน และเข้าใจง่ายทั้งด้านเนื้อหา ภาษา และมีคุณค่าต่อการศึกษาดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี เนื่องจากคัมภีร์กัจจายนะยังไม่มีผู้ใดแปลเป็นภาษาไทยให้ครบถ้วน และวิเคราะห์ในเชิงงานวิจัยให้ทราบถึงเนื้อหาภาษาและคุณค่าของคัมภีร์ ตลอดจนที่มีความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น ๆ อย่างไรบ้าง

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่อง “คัมภีร์กัจจายนะ: การแปล และวิเคราะห์” อันมีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์กัจจายนะในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้างเนื้อหา หลักไวยากรณ์ และความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น ๆ เพื่อแปลคัมภีร์กัจจายนะจากภาษาบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย และเพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายนะที่มีต่อหลักไวยากรณ์ และคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันจะเป็นข้อมูลนำเสนอเป็นงานวิจัยที่เป็นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์สรุปไว้เป็นงานวิจัยอย่างเป็นทางการ ผู้วิจัยจึงต้องการ ค้นคว้าและนำเสนอในเรื่องนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์กัจจายนะในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้างเนื้อหา หลักไวยากรณ์ และความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น ๆ
2. เพื่อแปลคัมภีร์กัจจายนะจากภาษาบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายนะที่มีต่อหลักไวยากรณ์ และคำสอนทางพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง “คัมภีร์กัจจายนะ: การแปล และวิเคราะห์” ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาประมวลองค์ความรู้เนื้อหาคัมภีร์กัจจายนะ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบวิจัยเอกสาร เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีดำเนินการศึกษาทบทวนคัมภีร์กัจจายนะนี้

- 1) ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์กัจจายนะ ในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้างเนื้อหา หลักไวยากรณ์ และความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น ๆ

⁵ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมหาเถระ), พระคัมภีร์กัจจายนมุล, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2563), หน้า 477.

- 2) แปลคัมภีร์กัจจายนะจากบาลีอักษรไทยให้เป็นภาษาไทย
- 3) วิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายนะที่มีต่อหลักไวยากรณ์ และคำสอนทางพระพุทธศาสนา
- 4) สรุปผลการวิจัยและนำเสนอ

สรุปผลการวิจัย

1. วิเคราะห์คัมภีร์กัจจายนะในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้างเนื้อหา หลักไวยากรณ์ และความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น ๆ พบว่า วิเคราะห์คัมภีร์กัจจายนะในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้างเนื้อหา หลักไวยากรณ์ และความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น ๆ โดยแบ่งออกเป็น วิเคราะห์คัมภีร์กัจจายนะ ได้แก่

- 1) คัมภีร์กัจจายนะ เป็นคัมภีร์อธิบายขยายความกัจจายนไวยากรณ์ พระวิชิตาวีเถระเป็นผู้แต่งขณะพำนักอยู่วัดอภยศิริ ซึ่งเป็นวัดที่สร้างถวายโดยพระเจ้ามินแอกุยกุสุมว่า พระราชันดาของพระเจ้าช้างเผือกหงสาวดี ทางมุด้านเหนือของภูเขาที่มีชื่อสองชื่อคือ ภูเขาตวยะวงิงเน และภูเขาอภยศิริ ในเมืองปีนยะ อันมีนามว่าวิชาปุระ ในรัชสมัยของพระเจ้าช้างเผือกหงสาวดี ผู้สร้างเมืองหงสาวดี ที่ขึ้นครองราชย์ในปีจุลศักราช 812 พ.ศ. 2093⁶ ได้แต่งอธิบายไวยากรณ์ใน 6 หัวข้อคือ ตอนว่าด้วยสนธิกับ ตอนว่าด้วยนามกับ ตอนว่าด้วยอาชยาตกับ ตอนว่าด้วยกัพพิชานกับ ตอนว่าด้วยอุณาทิกกับ และตอนว่าด้วยนิคมคาถา 2) โครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์กัจจายนะ แบ่งเป็น การจัดหมวดว่าด้วยการแต่งคัมภีร์ในคัมภีร์กัจจายนะ พระวิชิตาวีเถระ ชาวพม่าผู้แต่งคัมภีร์ได้แต่งคาถาเริ่มต้นเพื่อเป็นการไว้ครุ และเพื่อเป็นการนอบน้อมพระรัตนตรัย แล้วจึงค่อยแต่งเนื้อหา และสาระสำคัญในการแต่งอธิบายคัมภีร์กัจจายนะ การจัดเป็นหมวดว่าด้วยนิเทศ พระวิชิตาวีเถระผู้แต่งคัมภีร์ได้แต่งอธิบายเนื้อหา และสาระสำคัญของคัมภีร์กัจจายนะตอนว่าด้วยสนธิกับ ตอนว่าด้วยนามกับ ตอนว่าด้วยอาชยาตกับตอนว่าด้วยกัพพิชานกับ ตอนว่าด้วยอุณาทิกกับ และตอนว่าด้วยนิคมคาถา และการจัดเป็นหมวดว่าด้วยคำลงท้าย ในคัมภีร์กัจจายนะ พระวิชิตาวีเถระ ชาวพม่าผู้แต่งคัมภีร์ ได้แต่งอธิบายเรื่องที่ตนเองได้แต่งคัมภีร์ แล้วกล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาโดยส่วนรวม เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุสามเณรที่เพิ่งเริ่มศึกษาคัมภีร์กัจจายนะเป็นต้น⁷

ลักษณะการประพันธ์คัมภีร์กัจจายนะ ได้แก่ 1) การประพันธ์แบบร้อยแก้วในคัมภีร์กัจจายนะนี้ พระวิชิตาวีเถระใช้รูปแบบในการแต่งคัมภีร์เป็น 2 ส่วน คือ แบบร้อยแก้ว ได้แก่ การดำเนินเรื่องแบบธรรมดา และแบบร้อยกรอง ได้แก่ การดำเนินเรื่องในรูปแบบคาถา ส่วนในงานวิจัยที่ยกตัวอย่างมานี้ใช้เดินเรื่องธรรมดาเท่านั้นจึงแต่งแบบร้อยแก้วเช่น

อิทานิ ปทจุเลทาทีนโย โหติ. ตตถ เสฏฐนุติ เอก ปทํ, ติโลกมhitนุติ เอกํ ปทํ, อภิวนุทียาติ เอกํ ปทํ, อคฺคฺนุติ เอกํ ปทํ, พุทฺถนุติ เอกํ ปทํ, จาติ เอกํ ปทํ, ฌมฺมนุติ เอกํ ปทํ, อมฺลนุติ เอกํ ปทํ, คณฺนุติ เอกํ

⁶ พระมหาธีระยุทฺธ เขมธมฺโม (ปราชญ์นิวัฒน์), *ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2558), หน้า 38-40.

⁷ กจ. (บาลี) 1.

ปทุม, อุดมมุนี เอกข์ ปทุม, จาติ เอกข์ ปทุม, สดุดุสชาติ เอกข์ ปทุม, ตสุชาติ เอกข์ ปทุม, วจนตฤ วรณดี เอกข์ ปทุม, สุ พุทธรุณี เอกข์ ปทุม, วุฑฒามีติ เอกข์ ปทุม, สดุดิตตุนดี เอกข์ ปทุม, เอตฤชาติ เอกข์ ปทุม, สุนนุชิตกบปณดี เอกข์ ปทุม, เสยฺยณดี เอกข์ ปทุม, ชินเรรัตนเยนาดี เอกข์ ปทุม, พุชชาติ เอกข์ ปทุม, ลภณดีติ เอกข์ ปทุม, ตนุดี เอกข์ ปทุม, จาติ เอกข์ ปทุม, อปิตี เอกข์ ปทุม, ตสุชาติ เอกข์ ปทุม, วจนตฤสุโพชนนาดี เอกข์ ปทุม, อตถนุดี เอกข์ ปทุม, จาติ เอกข์ ปทุม, อกฺขร ปเทสุติ เอกข์ ปทุม, อโหมทาวาดี เอกข์ ปทุม, เสยฺยตฤโกติ เอกข์ ปทุม, ปทนุดีเอกข์ ปทุม, อโถติ เอกข์ ปทุม, วิวิธนุดี เอกข์ ปทุม, สุนณยยาดี เอกข์ ปทุม, อยเมตถ ปทจเฉโท. ปสตุถาน วิเสเสน ปสตุโถติ เสฏฺฐโฐ, วิเสสนาดี ว่า เสฏฺฐโฐ ตฤติตวิคคโหย์. สามญญ-อพยพ-ภาววเสน ตีสุ ตฤติเตสุ สามญญตฤติ. โคตต-ตฤติ-ราค-ชาตยาทีสุ ปนุรลสุ เสฏฺฐตฤติ.⁸

2) การประพันธ์แบบร้อยกรองในคัมภีร์กัจจายนะนี้ พระวิชิตาวีเถระใช้รูปแบบในการแต่ง คัมภีร์เป็น 2 ส่วน คือ แบบร้อยแก้ว คือ การดำเนินเรื่องแบบธรรมดา และแบบร้อยกรอง คือ การดำเนิน เรื่องในรูปแบบคาถา ส่วนในงานวิจัยที่ยกตัวอย่างมานี้ใช้เดินเรื่องแบบคาถาท่านจึงแต่งแบบร้อยกรอง ปุ้ญยวัตถรณันท์ ตัวอย่าง เช่น

อวิสุทฺตสฺส ชนสฺส	สุทฺติสมปาปํ ชินํ
โหมทสฺส ธัมมํ ฐมฺมํ	นตฺวา สัมมํ นิรฺงคณฺ.
ถปีตเม ตทคฺคฺมุทฺติ เอโส	อคฺโคติอาทินา
นตฺวา ตญฺจ มหาเถรํ	นฺยาสาทิกการกมฺปิ จ.
พุทฺธปิยาจฺริยญฺจ	รูปสิทฺธิวิธายกํ
สทฺทนีติการกญฺจ	ตตียมคฺคปณฺฑิตํ.
นิสฺสยกฺการกญฺจาปี	นิทฺเทสการกมฺปิ จ
วณฺหิตฺวา เตสฺมาลมฺพ-	นิจฺฉนฺยํ สุวินิจฺฉิตํ
ยติโปตฺตานมตฺถาย	กสฺสํ กจฺจนวนุณฺณ. ⁹

หลักไวยากรณ์คัมภีร์กัจจายนะโดยพระวิชิตาวีเถระชาวพม่า ผู้รจนาคัมภีร์กัจจายนะ มีความรู้ และความเข้าใจในภาษาบาลีเป็นอย่างดี ท่านได้แต่งคัมภีร์โดยใช้นามศัพท์ ใช้กิริยาศัพท์ และใช้อัพย ศัพท์ได้อย่างถูกต้องตามหลักภาษา และหลักไวยากรณ์เช่น

ปฐฺมาวิภตฺติ ผันเป็นคำร้องเรียก (อาลปนนะ) มีสำเนียงคำแปลเชื่อมว่า แนะ, ตุ๊กอน, ข้าแต่ ใช้คำ ใดคำหนึ่ง¹⁰ ประโยคบาลี มีประธานหรือไม่มีประธาน สามารถใช้สื่อความได้ทั้งสิ้น คำที่ใช้เป็นประธานส่วน

⁸ กจ. (บาลี) 3.

⁹ กจ. (บาลี) 1.

ใหญ่เป็นค่านาม ที่ต้องผันคำหรือแจกด้วยปฐมวิภัตติ หรือค่านามที่ทำให้เป็นปฐมา-วิภัตติ คำที่ใช้เป็นประธาน มีหลายชนิด ตัวอย่างในคัมภีร์กัจจายนะเช่น อถวา สุนุทเร สติปญฺฐานาภิเษเก เทมเม เอสตี คเวสตี ตี เสฏฺฐิ กิตกวิคฺคโหยัง แปลว่า อีกนัยหนึ่ง บุคคล ชื่อว่า เสฏฺฐิ เพราะวจนัตถะว่า ย่อมค้นหา คือแสวงหาธรรมหลายมีประเภทแห่งธรรมมาติปญฺฐานเป็นต้นอันตั้งงาม เสฏฺฐิบทนี้เป็นกิตกวิคฺคหะ¹¹

ความสัมพันธ์คัมภีร์กัจจายนะกับคัมภีร์อื่น ๆ ได้แก่ 1) ความสัมพันธ์ของคัมภีร์กัจจายนะกับคัมภีร์อธิบายกัจจายนไวยากรณ์ พระวิชิตาวีเถระชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์กัจจายนะมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับคัมภีร์ไวยากรณ์ต่างๆ เพื่อให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายโดยละเอียดหรือแต่งสรุปเนื้อหาที่บร้อยฉบับ ส่วนใหญ่ยังมีได้พิมพ์เผยแพร่ในที่นี้จะนำชื่อคัมภีร์ที่แต่งในอินเดีย ลังกา และพม่ามาแสดงพอสมควร โดยเลือกเฉพาะคัมภีร์ที่ได้รับการอ้างอิงไว้ในปกรณ์นั้นๆ หรือที่พิมพ์เผยแพร่แล้ว พร้อมประวัติโดยย่อ เช่น บาลีไวยากรณ์สายกัจจายนะที่แต่งในอินเดียและลังกา ได้แก่ นยาสะ หรือมุขมัตตทีปนี ผลงานของพระชิรพุทธิแห่งลังกา แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 อธิบายสูตรกัจจายนไวยากรณ์ โดยเน้นการบอกลักษณะสูตร การแสดงวิธีการประกอบรูปศัพท์ตามกฎที่กล่าวไว้ในสูตรนั้น ๆ และบาลีไวยากรณ์สายกัจจายนะที่แต่งในพม่า ได้แก่ การิกา ผลงานของพระธรรมเสนาบดี ฟ่านก้อยู่ที่วัดนันทาใกล้ถ้ำนันทาในพุกาม แต่งในสมัยของพระเจ้าจันลิตตาผู้ทรงครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1600-1628 ประพันธ์เป็นคาถา จำนวน 568 บท แสดงสาระไวยากรณ์ตามโครงสร้างและสาระในกัจจายนไวยากรณ์ ตั้งแต่สนธิกณฑ์ไปจนถึงกิตกณฑ์ คัมภีร์นี้เป็นไวยากรณ์เล่มแรกสุดที่แต่งในประเทศพม่า¹² 2) ความสัมพันธ์คัมภีร์กัจจายนะกับหลักบาลีไวยากรณ์ เป็นการแสดงหลักแห่งภาษาที่ใช้พูดหรือเขียน ซึ่งนักปราชญ์จัดขึ้นไว้ เพื่อกุลบุตรรู้จักและเข้าใจในการที่จะใช้ถ้อยคำให้ลงระเบียบเป็นอันเดียวกัน และไวยากรณ์ในภาษาบาลีนี้ ท่านแบ่งไว้เป็น 4 ภาค คือ 1) อักษรวิธี ได้แก่ แบบแสดงอักษร 2) วจวิภาค ได้แก่ การแบ่งคำพูดออกเป็น 6 ส่วน 3) วากยสัมพันธ์ว่าด้วยการก คือ ผู้ทำและผู้ถูกทำ 4) ฉันทลักษณ์ ได้แก่ แสดงวิธีแต่งฉันท์ คือคาถาที่เป็นวรรณพุทธิและมาตราพุทธิหมายถึง บัชชะ แปลว่า ร้อยกรอง เรียกคาถาบ้าง หมายถึง ภาษาบาลีที่แต่งด้วยคาถาล้วนๆ มีบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ในพระบาลีเรียกว่าคาถา ในสัตตศาสตร์เรียกว่า ฉันท์ หรือ ฉันทลักษณ์ หรือตำราฉันท์ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก แสดงวิธีแต่งฉันท์ คือคาถาที่เป็นวรรณพุทธิและมาตราพุทธิหมายถึง บัชชะ แปลว่า ร้อยกรอง¹³ ลักษณะการแต่งฉันท์นี้ ท่านได้ใช้ฉันท์วรรณพุทธิจรนาสลับกับจุนณียะบท โดยใช้ฉันท์ลักษณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์

¹⁰ สมิตธิพล เนตรนิมิตร, ผศ. ดร., **บาลีศึกษาในอรรถกถาธรรมบท**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ็ม เอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, 2556), หน้า 193-194.

¹¹ กจ. (บาลี) 3.

¹² พระวิชิตาวีเถระ รจนา, พระมหานิมิตร ธมฺมสาโร ป.ธ. 9 และคณะปริวรรต, **กัจจายนวินยนา**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, 2531), หน้า (39).

¹³ พระคันธสาราภิวังศ์ (แปลและอธิบาย), **สุไพศาลังการมัญชรี**, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ไทยรายวันการพิมพ์, 2546), หน้า 14.

หรือคัมภีร์วฤตตรากรณณ์เอง พระวิชาติวีเถระชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์กัจจายณะมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับหลักบาลีไวยากรณ์ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. การแปลคัมภีร์กัจจายณะจากภาษาบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย พบว่า ในบทที่ 3 นี้ ผู้วิจัยได้ทำการแปลคัมภีร์กัจจายณะจากต้นฉบับภาษาบาลีเป็นภาษาไทย ใน ตอนว่าด้วยสนธิกัป ตอนว่าด้วยนามกัป ตอนว่าด้วยอาชยาคกัป ตอนว่าด้วยกพิพิตานกัป ตอนว่าด้วยอุณาทีกัป และตอนว่าด้วยนิคมคาถา จำนวนทั้งหมด 473 หน้าสำเร็จเรียบร้อยแล้ว

3. วิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายณะที่มีต่อหลักไวยากรณ์และคำสอนทางพระพุทธศาสนา พบว่า วิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายณะที่มีต่อหลักไวยากรณ์และคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคัมภีร์กัจจายณะกับคัมภีร์เนตติปกรณ์ คือ คัมภีร์ กัจจายณะ เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาบาลี แสดงเกี่ยวกับหลักไวยากรณ์ทางภาษาบาลี ให้เข้าใจชัดถึงบทบาทหนึ่ง ๆ เกิดจากส่วนผสมอย่างไร มีลำดับการสร้างคำอย่างไร จึงสำเร็จเป็นบทนั้น ๆ ขึ้นมา ส่วนคัมภีร์เนตติปกรณ์ เป็นคัมภีร์ที่เป็นแนวทางในการอธิบายพระพุทธพจน์ทั้งด้านพยัญชนะและด้านอรรถะ ให้เข้าใจชัดถึงเนื้อหาความอริยสัจ 4 ที่ประกอบอยู่ในพระพุทธพจน์นั้น คัมภีร์ทั้ง 2 นี้ มีความสัมพันธ์ในหลายประเด็น คือ เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายหลักไวยากรณ์ เป็นคัมภีร์สำหรับอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นคัมภีร์ที่มีหลักการที่เป็นสูตรหรือกฎสำหรับการนำไปใช้ และในคัมภีร์เนตติปกรณ์บางส่วนก็มีหลักการวิเคราะห์ด้านบทพยัญชนะ ซึ่งใช้หลักการทางด้านไวยากรณ์ของภาษาบาลี เป็นคัมภีร์สำหรับอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้า คัมภีร์กัจจายณะไวยากรณ์ มีองค์ประกอบหลัก 3 ประเภท คือ สูตร ที่เป็นกฎข้อบังคับในหลักไวยากรณ์ภาษาบาลี วุตติ คำอธิบายสูตร เป็นขยายความตัวสูตร และอุทาหรณ์ คือ แสดงตัวอย่าง คัมภีร์เนตติปกรณ์บางส่วนก็มีหลักการวิเคราะห์ด้านบทพยัญชนะ เช่น (1) ในวิจัยหาระ อันเป็นหลักการอธิบายพระพุทธพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ตัวอย่างการวิเคราะห์ที่ใช้ความรู้ทั้งไวยากรณ์กัจจายณะและหลักเนตติปกรณ์ผสมกัน เช่น ปทวิจย คือ การจำแนกบททั้งหมดในพระพุทธพจน์ทั้งโดยอรรถะและโดยศัพท์ ในคาถานี้ จำแนกโดยศัพท์ และยุตติหาระ พิจารณาด้านสัทยุตติ คือ ความเหมาะสมด้านพยัญชนะ พระคาถานี้ เป็นบาลีที่ขึ้นสู่สังคายนาทั้ง 3 ครั้ง

วิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายณะที่มีต่อหลักไวยากรณ์ ได้แก่ สูตร 6 ประเภทในคัมภีร์กัจจายณะที่มีต่อหลักไวยากรณ์สูตร ได้แก่ 1) ลัญญาสูตร คือ สูตรตั้งชื่อทางไวยากรณ์เพื่อให้สะดวกต่อการเรียกชื่อ เช่น ตั้งชื่ออักษรด้วยสูตรว่า อกฺขรปาทย เอกจตฺตาสี¹⁴ เสียงทั้งหลายมี อ เป็นเบื้องต้น 41 เสียง ชื่อว่า อักษรที่กล่าวไว้ในสูตรก่อน 2) วิธิสูตร คือ สูตรประกอบรูปศัพท์ด้วยการลบและแปลงอักษรเป็นต้นเพื่อย่อคำให้กระชับสละสลวย เช่น ลบสระหน้าในเพราะสระหลังด้วยสูตรว่า สรา เสโร โลบ¹⁵ ลบสระหน้าในเพราะสระหลัง 3) ปริภาสาสูตร คือ สูตรแสดงกฎทั่วไป เป็นเครื่องสังเกตที่มีความหมาย

¹⁴ กจ. (บาลี) 1/2.

¹⁵ กจ. (บาลี) 1/12.

ครอบคลุมเนื้อหาของคัมภีร์ทั้งหมด เช่น สูตรว่า ลิงคณฺจ นิปัจจเต¹⁶ นามคัพฺท์และอื่น ๆ ย่อมตั้งไว้คล้ายตามพระชินพจน์ 4) อธิการสูตร คือ สูตรที่ติดตามไปปรากฏในสูตรอื่น เช่น สูตรว่า ชินวจนฺยุตฺตํ ติ¹⁷ ข้อความทั้งหมดคล้ายตามแก่พระชินพจน์นั้นเทียว 5) นิยมสูตร คือ สูตรกำหนดให้แน่นอน เช่น สูตรว่า นลิสฺสมิมนฺปฺงฺสกาณิ¹⁸ นามคัพฺท์ที่มีไชนฺปฺงฺสกลิงคฺ ย่อมไม่ถึงความเป็นรัสสะในเพราะ ลี วิภตฺติ 6) อติเทศสูตร คือ สูตรชี้แนะวิธีที่กระทำ เช่น สูตรว่า อนฺูปทฺธิฏฺจานํ วุตฺตโยคโต¹⁹ การประกอบรูปศัพท์ที่มีได้แสดงไว้ พึงทราบตามสูตรที่ได้กล่าวมาแล้ว

คำอธิบายสูตร 6 ประเภทในคัมภีร์กัจจายณะที่มีต่อหลักไวยากรณ์เช่น 1. สัณฺญาสูตร คือ สูตรที่กล่าวถึงชื่อ จำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ 1 สกสมัญญา คือ ชื่อของตน ได้แก่ ชื่อว่า อกฺขร, สร, รสฺส, ทีฆ, ครุ, พฺยญฺชน, วคฺค, นิคฺคหิต ที่ท่านพระกัจจายณะได้ตั้งสูตรระบุไว้²⁰ และ ปรสมัญญา คือ ชื่อจากคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตอื่น ได้แก่ ชื่อว่า ไชส, อไชส, ลิลล, ธนิต, โลป, สวณฺณ, สรฺูป, สงฺโยค, ลิงค, ปท, สพฺพนาม, อุปลคฺค, นิปาท, ตทฺธิต, อาชฺยาด และ กมฺมปฺปวจฺนีย เป็นต้น ที่พระกัจจายณะนำมาจากไวยากรณ์สันสกฤต และตั้งชื่อเหล่านั้นรวมไว้ในสูตรเดียวว่า ปรสมัญญา ปโยค²¹ เมื่อมีการประกอบใช้ชื่อในคัมภีร์สันสกฤตอื่นก็พึงประกอบได้ 2. วิธีสูตร คือ สูตรประกอบรูปศัพท์ด้วยการลบและแปลงอักษร เป็นต้นเพื่อย่อคำให้กระชับสละสลวย จำแนกออกเป็น 8 ประเภทเช่น โลปวิธ การลบ คือ การไม่ปรากฏแก่ผู้พูดและผู้ฟัง นั่นคือ การไม่ออกเสียงนั่นเอง หมายความว่า เมื่อลบสระหน้าไปแล้วสระที่ถูกลบไปนั้นย่อมไม่ปรากฏแก่ใคร ๆ และออกเสียงไม่ได้ ดังคำอธิบายในปทรูปลธิปกรณฺว่า วินาโส โลโป.²² การหายไปชื่อว่า โลปะ คือ การลบเป็นต้น

วิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายณะกับการศึกษาพระพุทธศาสนา ได้แก่ 1) คัมภีร์กัจจายณะเป็นอุปการะมากในการศึกษาพระพุทธพจน์เช่น สูตรที่ 1 อุตฺโต อกฺขรสนฺญาโต แปลความว่า เนื้อความย่อมหมายรู้ได้ด้วยอักษร สูตรนี้ หมายความว่า อักษรนั้นมีคุณค่าเป็นอย่างมาก เป็นเหตุให้รู้เนื้อความของพระพุทธพจน์ หากอักษรไม่มี ก็ไม่อาจจะรู้เนื้อความได้ หรืออักษรผิดเพี้ยนไป เนื้อความก็ผิดเพี้ยนไปด้วยเมื่อเข้าใจเนื้อความผิด ก็ไม่อาจที่จะปฏิบัติตามเพื่อความพ้นจากทุกข์ได้ 2) คัมภีร์กัจจายณะก็เอื้อต่อพระวินัย คือ การบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา และการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นกิจการของสงฆ์ ต้องมีการสวดกรรมวาจาตามที่พระพุทธเจ้าทรงวางระบบไว้ หากสวดกรรมวาจาไม่

¹⁶ กจ. (บาลี) 1/53.

¹⁷ กจ. (บาลี) 1/52.

¹⁸ กจ. (บาลี) 1/85.

¹⁹ กจ. (บาลี) 1/51.

²⁰ กจ. (บาลี) 1/2.

²¹ กจ. (บาลี) 1/9.

²² รุป. (บาลี) 1/11.

ถูกต้อง กรรมที่ทำนั้นก็เกิดความเสียหาย บกพร่อง หรืออาจใช้การไม่ได้ ความเป็นผู้มีความรู้ในด้านอักษร และออกเสียงให้ถูกต้อง จึงมีส่วนสำคัญมาก ในประเภทแห่งพยานะมีลิลิตเป็นต้น เมื่อควรวา สุณาดู เมเอา ต เป็น ถ ว่า สุณาดู เม ชื่อว่าทำลิลิตให้เป็น ธนิต 3) คัมภีร์กัจจายนะเกื้อกูลต่อความเข้าใจธรรม คือ ธรรม 2 ประการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสังขาร ธรรม 2 ประการ อะโรบัง คือ บทพยานะที่สืบทอดกันมาไม่ดี อรรถที่สืบทอดขยายความไม่ดี ในประเด็นเกี่ยวกับความเสื่อมที่แสดงมานี้ คัมภีร์เป็นสิ่งที่มิอุปการะมากในประเด็นเกี่ยวกับบทพยานะ ซึ่งหากถือเอาบทพยานะถูกต้อง ไม่ผิดเพี้ยน ก็สามารถรักษาอรรถเอาไว้ได้ 4) คัมภีร์กัจจายนะมีคำสอนของพระพุทธเจ้าดำรงอยู่เพื่อเกื้อกูลแก่ชาวโลก คือ เหตุ 4 ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่งสังขาร ได้แก่ เล่าเรียนสูตรที่เล่าเรียนกันมาดีโดยบทพยานะที่สืบทอดกันมาดี เป็นคนว่าง่าย เป็นพหูสูตร เรียนจบ คัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย และเป็นเถระ เป็นผู้ไม่มักมาก เป็นผู้ไม่ย่อหย่อน เป็นผู้นำในบริเวณ ปราศจากความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง²³ 5) พระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทน ซึ่งถูกรวบรวมไว้เป็นพระไตรปิฎก มีคำอธิบายเป็นอรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสต่าง ๆ ต่อเนื่องกันมาตามลำดับ คำสอนและคำอธิบายเหล่านั้น อยู่ในรูปภาษาบาลี ผู้ที่ต้องทราบ ว่า พระศาสดาทรงสั่งสอนอย่างไรและให้ปฏิบัติอย่างไร จึงต้องมีความรู้ด้านภาษาบาลีเป็นอย่างดี จะได้ศึกษาค้นคว้าคัมภีร์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง เป็นการรักษาพระธรรมวินัยไว้ให้ถูกต้องเพื่อประโยชน์ต่อเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย²⁴ รวมทั้งนำคำสอนมาปฏิบัติตามให้ถูกต้องตรงตามพุทธประสงค์สืบไป 6) เทียบเคียงพยานะและอรรถะ คือ หลักธรรมเหล่านี้ ต้องให้เข้าใจชัดเจนถูกต้องทั้งด้านพยานะและอรรถะ ต้องถือให้ตรงกันด้านพยานะก่อน จึงสามารถอธิบายด้าน อรรถะได้ เนื่องในภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีทั้งสิงค์ วจนะ วิภัตติ และปัจจัยประกอบต่าง ๆ เมื่อสิงค์ วจนะ วิภัตติ เป็นต้น ก็จะสามารถค้นคว้าวิเคราะห์ เทียบเคียง บทพยานะและคำอธิบายให้ถูกต้องได้ 7) หลักตัดสินธรรมวินัย คือ การตรวจสอบธรรมวินัยมีหลายแง่มุม สำหรับการตรวจสอบความเหมาะสมด้านพยานะใช้หลักมหาปเทศ 4 ได้แก่ พุทธาปเทศ อ้างว่าได้รับมาจากพระพุทธเจ้า สังฆาปเทศ อ้างว่าได้รับมาจากหมู่สงฆ์ สัมพหุลัตเถราปเทศ อ้างว่าได้รับมาจากพระเถระหลายรูป และเอกัตเถราปเทศ อ้างว่า ได้รับมาจากพระเถระหนึ่งรูปที่ น่าเชื่อถือ แล้วนำไปเปรียบเทียบกับคำสอนที่ขึ้นสู่การสังคายนา หากไม่ลงกัน ก็ให้ทิ้งไป หากลงกันได้ ก็รับไว้²⁵ 8) อันตรธานของปริยัติเป็นเหตุอันตรธานแห่งศาสนา คือ การศึกษาปริยัติศาสนาให้เข้าใจได้ชัดเจน จึงเป็นอุปการะมากต่อการปฏิบัติ และนำไปสู่ปฏิเวธ เป็นประจักษ์พยานในคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้อย่างแท้จริง เป็นการรักษาพระศาสนาให้ดำรงมั่นคงยาวนาน เพื่อประโยชน์และความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย การศึกษาคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีจึงเป็นจุดเริ่มต้นการศึกษาปริยัติให้ถูกต้องสมบูรณ์ในด้านพยานะ นำไปสู่การศึกษาด้านอรรถะในคัมภีร์อรรถกถาและคัมภีร์อื่น ๆ ซึ่งล้วน

²³ อ.จตุกก. (ไทย) 21/160/222-225.

²⁴ ที.ม. (บาลี) 10/216/134.

²⁵ ที.ม. (ไทย) 10/187/134-137.

แต่อยู่ในรูปภาษาบาลี ดังอธิบายมาโดยสังเขปนี้ 9) วิเคราะห์คุณค่าต่อการศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยวิธีสนธิที่กล่าวไว้ในกัจจายนไวยากรณ์ สนธิกัณฑ์ ส่งผลต่อการศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ทำให้ผู้ที่ศึกษากัจจายนไวยากรณ์สามารถเข้าใจข้อที่ใช้ทางไวยากรณ์บาลีอย่างถูกต้อง ทำให้ผู้ที่ศึกษากัจจายนไวยากรณ์สามารถเข้าใจวิธีตัดบทของบทสนธิในภาษาบาลีได้อย่างถูกต้อง

การอภิปรายผล

1) วิเคราะห์คัมภีร์กัจจายนะในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้างเนื้อหา หลักไวยากรณ์ และความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น ๆ พบว่า คัมภีร์กัจจายนะ เป็นคัมภีร์อธิบายขยายความไวยากรณ์ พระวิชิตาวีเถระเป็นผู้แต่งขณะพำนักอยู่วัดถอยศิรี แต่งอธิบายไวยากรณ์ใน 6 หัวข้อคือ ตอนว่าด้วยสนธิกับ ตอนว่าด้วยนามกับ ตอนว่าด้วยอาชยาตกับ ตอนว่าด้วยกัพพิธานกับ ตอนว่าด้วยอุณาทีกับ และตอนว่าด้วยนิคมคาถา มีลักษณะการประพันธ์แบบร้อยแก้ว คือ การดำเนินเรื่องแบบธรรมดา และแบบร้อยกรอง คือ การดำเนินเรื่องในรูปแบบคาถา ท่านได้แต่งคัมภีร์โดยใช้นามศัพท์ ใช้กิริยาศัพท์ และใช้อัพยศัพท์ได้อย่างถูกต้องตามหลักภาษาและหลักไวยากรณ์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับพระมหาบูรณะ ชาตเมโธ (โพธิ์นอก) ได้ทำวิจัยเรื่อง คัมภีร์วิสุทธิมรรคคัคคณฐี : การชำระและการศึกษาวิเคราะห์ ได้กล่าวถึงเนื้อหาของคัมภีร์พอสรุปความได้ว่า ประวัติ ผู้แต่งนั้นมักเป็นธรรมเนียมของนักปราชญ์สมัยก่อนที่ไม่ใคร่แสดงชื่อของตนไว้ในงานนั้นด้วย จะแสดงเพียงเหตุผลหรือความจำเป็นในการแต่ง ด้านโครงสร้างเนื้อหา ผู้ประพันธ์ได้ยึดเอาโครงสร้างเนื้อหาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค ลักษณะการประพันธ์เป็นการประพันธ์แบบวิมลสละ คือ การประพันธ์แบบผสมบ้ชชะ (ร้อยกรอง) กับ บ้ชชะ (ร้อยแก้ว) เข้าด้วยกัน ใช้สำนวนภาษาแบบง่าย แต่เป็นไปตามแบบแผนของการประพันธ์ คือ มีคำปณามคาถา อันเป็นการแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย พร้อมกับบอกเหตุผลในการประพันธ์แล้วจึงดำเนินเข้าเนื้อหาที่ตนประสงค์จะอธิบาย ในตอนสุดท้ายเป็นการแสดงนิคมคาถา พระสารทสี่ไม่ได้แสดงชื่อของท่านเอาไว้ เป็นแต่กล่าวถึงสังคมสภาพแวดล้อมในยุคนั้นมีความเป็นไปอย่างไร และจบลงด้วยขอให้พระราชาดำรงมั่นในทศพิธราชธรรม ขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายจงพ้นจากความทุกข์ และขอให้ตัวท่านผู้ประพันธ์ได้บรรลุมรรคนิพพานในศาสนาของพระเมตไตรยพุทธเจ้า ดังนั้น เมื่อได้แปลและตรวจทานเทียบเคียงกับคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์วิสุทธิมรรคฎีกาทิ้งสองแล้ว ทำให้เห็นถึงความสอดคล้องกันของการอธิบาย เพราะคัมภีร์วิสุทธิมรรคคัคคณฐี ได้อธิบายเสริมเพิ่มเติม หรือสรุปคัมภีร์วิสุทธิมรรคทั้ง 3 ดังที่กล่าวแล้วไว้อย่างชัดเจนและสอดคล้องกับประพันธ์กุลวินิจฉัย ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทย ผลการวิจัยพบว่า ความเป็นมาของภาษาไทยที่มีความโดดเด่นในหลักภาษาระเบียบวิธีที่มีพร้อมเช่น อักขวิธี วจิวภาค วากยสัมพันธ์และฉันทลักษณ์แต่ที่พิเศษกว่าภาษาอื่นคือมีความไพเราะด้วยเสียงวรรณยุกต์ถึง 5 ระดับอันเป็นความสุนทรีย์ของภาษาไทยประวัติความเป็นมาของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่เข้ามาอิทธิพลในประเทศไทยโดยนักปราชญ์ของชาติสามารถนำมาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมกับภาษาไทยเช่น การตัดเสียง การเพิ่มเสียง การกลายความหมาย ที่ทำให้มีความสวยงามทางภาษาไทย และศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบอิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทย ในหมวดต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อ

สังคมไทย เช่น หมดศาสนาและพิธีกรรม หมดราชาศัพท์และหมดวิชาการทั่วไป ซึ่งได้วิเคราะห์เกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่พบในสังคมไทย เช่น การสะกดคำ รากศัพท์ การออกเสียง และความสำคัญของคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

2) การแปลคัมภีร์กัจจายนะจากภาษาบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย พบว่า ผู้วิจัยได้ทำการแปลคัมภีร์กัจจายนะจากต้นฉบับภาษาบาลีเป็นภาษาไทย ในตอนว่าด้วยสนธิกับ ตอนว่าด้วยนามกับ ตอนว่าด้วยอาชยาตกับ ตอนว่าด้วยกัพพิชานกับ ตอนว่าด้วยอุณาทีกับ และตอนว่าด้วยนิคมคาถาจำนวนทั้งหมด 473 หน้าสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ซึ่งมีความสอดคล้องกับพระมหาสมลักษณ์ คนุสสารี (สาราภิวังค์) ได้ทำวิจัยเรื่อง คัมภีร์สมันตภัททิกา อรรถกถาขนาดดวงค์ : การแปลและศึกษาวิเคราะห์ ได้กล่าวถึงเนื้อหาของคัมภีร์พอสรุปความได้ว่า ผู้แต่งคัมภีร์สมันตภัททิกาได้นำเนื้อหาจากพระไตรปิฎก และอรรถกถาของท่านพระพุทธทศตและพระพุทธโฆสจารย์ มาเรียบเรียงใหม่ ให้เป็นลำดับที่เกี่ยวกับพระเมตไตรยพุทธเจ้า อีกทั้งแต่งเสริมข้อความบางอย่างที่ไม่เคยพบในพระไตรปิฎกและอรรถกถา เช่น มงคล 108 ในผ้าพระบาท พระอนุพยัญชนะ 80 เป็นต้น คัมภีร์สมันตภัททิกาแสดงประเพณี วัฒนธรรม ความงามของบ้านเมือง การปกครอง ตลอดจนถึงความเป็นอยู่ชาวเมืองในอดีตและในอนาคต จึงนับว่าให้คุณค่าทั้งด้านวรรณคดี คุณค่าด้านวรรณศิลป์ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ และคุณค่าด้านประเพณีสติปัญญา คัมภีร์สมันตภัททิกามีอิทธิพลต่อคัมภีร์วรรณคดีบาลีที่แต่งในภายหลัง เช่น ชินาลังการฎีกา ปฐมสมโพธิกถา โดยเนื้อหาที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือ การกล่าวถึงมงคล 108 ในผ้าพระบาท ส่งผลให้มีการสร้างรอยพระพุทธรูปจำนวนมากที่ประกอบด้วยมงคล 108 ในประเทศพม่า ลังกา และไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันและสอดคล้องกับพระมหาจรัญ อุดตมธมโม (บัวชูก้าน) ได้ทำวิจัยเรื่องนัมมการฎีกา: แปลและศึกษาวิเคราะห์ ได้กล่าวถึงเนื้อหาของคัมภีร์ จากการศึกษางานวิจัยนี้ ผู้วิจัยสรุปความได้ว่า ท่านผู้แต่งคัมภีร์นี้ คือ พระเวทเตได้นำเนื้อหาจากคัมภีร์นัมมการ ลักษณะการแต่งของท่านต่างจากคัมภีร์นัมมการ เพียงแต่ได้อาศัยคำบางคำ สั้นบ้าง ยาวบ้าง ในคัมภีร์นัมมการนำมาอธิบายในลักษณะเป็นร้อยแก้วเป็นจำนวนมาก ผสมร้อยกรองบ้างเพียงเล็กน้อย เน้นในเรื่องไวยากรณ์เป็นหลัก อธิบายคำใด เริ่มต้นด้วยบอก ธาตุ ปัจจัย เช่น คำว่า สุกตฺ ซึ่งมี 2 ความหมาย ความหมายแรก หมายถึงเสด็จไปงาม (หรือเสด็จไปดี) ความหมายที่ 2 หมายถึงตรัสรู้ดี (พูดดี) สุกตฺ ที่ใช้ในความหมายว่า เสด็จไปงาม มาจาก สฺ บทหน้า (ดี งาม ง่าย) คมฺ ธาตุ (ใช้ในความหมายว่าไป) ต ปัจจัย ถ้าเป็นกิริยา บอกให้ทราบว่าเป็นอดีตกาลมีคำแปลว่า แล้ว ถ้าใช้เป็นนามนาม แปลตามปกติ (ไม่ต้องออกสำเนียงกาล) ที่ใช้ในความหมายว่า ตรัสดี มาจาก สฺ บทหน้า เช่นเดียวกับ คทฺ ธาตุ (ใช้ในความหมายว่ากล่าว) ต ปัจจัยเหมือนกัน

3) วิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายนะที่มีต่อหลักไวยากรณ์และคำสอนทางพระพุทธศาสนา พบว่า วิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายนะที่มีต่อหลักไวยากรณ์และคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ ความสัมพันธ์ของคัมภีร์กัจจายนะกับคัมภีร์เนตติปกรณ์ ได้แก่ คัมภีร์กัจจายนะ เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาบาลี แสดงเกี่ยวกับหลักไวยากรณ์ทางภาษาบาลี ส่วนคัมภีร์เนตติปกรณ์ เป็นคัมภีร์ที่เป็นแนวทางในการอธิบายพระพุทธพจน์ทั้งด้านพยัญชนะและด้านอรรถ ให้เข้าใจชัดถึงเนื้อหาความ

อริยสัจ 4 ที่ประกอบอยู่ในพระพุทธพจน์ ส่วนคุณค่าของคัมภีร์ก็กระจายนะที่มีต่อหลักไวยากรณ์เช่น สัจญาสูตร คือ สูตรตั้งชื่อทางไวยากรณ์เพื่อให้สะดวกต่อการเรียกชื่อ ได้แก่ตั้งชื่ออักษรด้วยสูตรว่า อักษรปาทย โย เอกจตุตาลีส์ เสียงทั้งหลายมี อ เป็นเบื้องต้น 41 เสียง ชื่อว่า อักษรที่กล่าวไว้ในสูตรก่อนเป็นต้น คำอธิบายสูตร 6 ประเภทในคัมภีร์ก็กระจายนะที่มีต่อหลักไวยากรณ์เช่น วิธีสูตร คือ สูตรประกอบรูปศัพท์ด้วยการลบและแปลงอักษรเป็นต้นเพื่อย่อคำให้กระชับสละสลวยเช่น โลปวิธ การลบ คือ การไม่ปรากฏแก่ผู้พูดและผู้ฟัง คือ การไม่ออกเสียงนั่นเอง หมายความว่า เมื่อลบสระหน้าไปแล้วสระที่ถูกลบไปนั้นย่อมไม่ปรากฏ และออกเสียงไม่ได้ และวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์ก็กระจายนะกับการศึกษาพระพุทธศาสนาเช่น คัมภีร์ก็กระจายนะเป็นอุปการะมากในการศึกษาพระพุทธพจน์เช่น สูตรที่ 1 อตุโธ อักษรสัญญาโต แปลว่า เนื้อความย่อหมายถึงรู้ได้ด้วยอักษร อักษรเป็นเหตุให้รู้เนื้อความของพระพุทธพจน์อย่างชัดเจน ถ้าอักษรผิดเพี้ยนก็ทำให้เนื้อความผิดเพี้ยนด้วย เมื่อเข้าใจเนื้อความผิด ก็ไม่อาจที่จะปฏิบัติตามเพื่อความพ้นจากทุกข์ได้ คัมภีร์ก็กระจายนะทำให้ผู้ที่ศึกษาสามารถเข้าใจชื่อที่ใช้ทางไวยากรณ์บาลีอย่างถูกต้อง สามารถเข้าใจวิธีดับทของบทสนธิในภาษาบาลีได้อย่างถูกต้องชัดเจนตามหลักภาษาซึ่งมีความสอดคล้องกับประพันธ์ กุลวินิจฉัย ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทย ผลการวิจัยพบว่า ความเป็นมาของภาษาไทยที่มีความโดดเด่นในหลักภาษาระเบียบวิธีที่มีพร้อม เช่น อักษรวิธ วิจิวิภาค วากยสัมพันธ์และฉันทลักษณ์แต่ที่พิเศษกว่าภาษาอื่นคือมีความไพเราะด้วยเสียงวรรณยุกต์ถึง 5 ระดับอันเป็นความสุนทรีย์ของภาษาไทยประวัติความเป็นมาของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่เข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยโดยนักปราชญ์ของชาติสามารถนำมาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมกับภาษาไทยเช่น การตัดเสียง การเพิ่มเสียง การกลายความหมาย ที่ทำให้มีความสวยงามทางภาษาไทย และศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบอิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทย ในหมวดต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อสังคมไทย เช่น หมวดศาสนาและพิธีกรรม หมวดราชาศัพท์และหมวดวิชาการทั่วไป ซึ่งได้วิเคราะห์เกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่พบในสังคมไทย เช่น การสะกดคำ รากศัพท์ การออกเสียง และ ความสำคัญของคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและสอดคล้องกับจิรภัทร แก้วภู ได้ทำวิจัยเรื่องลักษณะไวยากรณ์ของคำยืมจากภาษาบาลีและสันสกฤตที่ปรากฏในพระปฐมโพธิกถา ผลการศึกษาปรากฏดังนี้ ลักษณะไวยากรณ์ของคำยืมจากภาษาบาลีและสันสกฤตที่ไม่เปลี่ยนแปลง คือ พจน์ บุรุษ การก กาล มาลา และวากย ส่วนลักษณะไวยากรณ์ที่เปลี่ยนแปลง คือ ลิงค์ และการ์นต์ สรุปได้ดังนี้ คำยืมตามจำนวน 929 คำ เพราะว่าคำวิสามานยนามและสมานยนามสตรีลิงค์ นปุ-ลสกลิงค์ และคำวิสามานยนามปุงลิงค์มีเนื้อความว่าสิ่งมีชีวิต จะไม่เปลี่ยนแปลงลิงค์ ถ้ามีแล้วเนื้อความว่าสิ่งไม่มีชีวิต จะเปลี่ยนแปลงเป็นนปุงสกลิงค์ ส่วนคำยืมสมานยนามปุงลิงค์ ที่มีเนื้อความว่าสิ่งมีชีวิตจะเปลี่ยนแปลงเป็น อลิงค์ คำที่ลงท้ายด้วยสระ อา อิ อี และ อุ การ์นต์ พบว่าไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงท้ายคำ ส่วนคำที่ลงท้ายด้วยสระ อ จะเปลี่ยนแปลง 4 ลักษณะ คือเปลี่ยนสระจมเป็นสระลอย เปลี่ยนสระเสียงสั้นเป็นสระเสียงยาว ตัดเสียงสละให้พยัญชนะเป็นตัวสะกดท้ายพยางค์ และตัดเสียงพยัญชนะแล้วเติมเครื่องหมายทัณฑฆาตกำกับไว้ คำยืมกิริยาภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต จำนวน 121 คำ พบว่า มีการยืมคำ กิริยาภิกตัก ธาตุ และคำนามภิกตัก

แต่ไม่พบคำกริยาอาชยาด ที่ไม่เปลี่ยนแปลงกาล มาลา พจน์ และวจาก ชวนคำยืมอัพยศัพท์ จำนวน 100 คำ พบว่า มีการยืมคำ นิบาต 2 คำ และไม่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะไวยากรณ์ ส่วนคำยืมอัพยศัพท์ ผสมนั้น ที่เป็นคำนาม คำกริยากริยาคำ คำนามกริยาคำ และคำศัพท์ติด จะมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะไวยากรณ์ เช่นเดียวกับหมวดคำนาม และกริยาดังกล่าวแล้ว ผลจากการวิจัยลักษณะไวยากรณ์คำยืมภาษาบาลีและ ภาษาสันสกฤตที่ปรากฏในพระปฐมสมณะโพธิกาครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าชนิดลักษณะไวยากรณ์ที่ เปลี่ยนแปลง และวิธีการยืมคำจากรากศัพท์ และคำศัพท์ประเภทคำนาม คำกริยากริยาคำ และคำนามกริยาคำ แต่จะไม่ยืมบทที่ประกอบวิภัติแล้ว หน้าจากนั้นคำยืมประเภทคำกริยากริยาคำ จะมีการเปลี่ยนแปลงชนิดคำ เป็นคำนาม คำกริยา หรือความวิเศษณ์ ตามตำแหน่งและหน้าที่ในประโยคภาษาไทย

สรุป

คัมภีร์กัจจายนะ เป็นคัมภีร์อธิบายขยายความไวยากรณ์ พระวิชิตาวิเถระเป็นผู้แต่งขณะพำนัก อยู่วัดอภัยศิริ แต่งอธิบายไวยากรณ์ใน 6 หัวข้อคือ ตอนว่าด้วยสนธิกับ ตอนว่าด้วยนามกับ ตอนว่าด้วย อาชยาดกับ ตอนว่าด้วยกัพพิธานกับ ตอนว่าด้วยอุณาทิกกับ และตอนว่าด้วยนิคมคาถา มีลักษณะการ ประพันธ์แบบร้อยแก้ว คือ การดำเนินเรื่องแบบธรรมดา และแบบร้อยกรอง คือ การดำเนินเรื่องในรูปแบบ คาถา ท่านได้แต่งคัมภีร์โดยใช้นามศัพท์ ใช้กริยาศัพท์ และใช้อัพยศัพท์ได้อย่างถูกต้องตามหลักภาษา และหลักไวยากรณ์ ส่วนการวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายนะที่มีต่อหลักไวยากรณ์และคำสอนทาง พระพุทธศาสนา คือ ความสัมพันธ์ของคัมภีร์กัจจายนะกับคัมภีร์เนตติปกรณ์ ได้แก่ คัมภีร์กัจจายนะ เป็น คัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาบาลี แสดงเกี่ยวกับหลักไวยากรณ์ทางภาษาบาลี ส่วนคัมภีร์เนตติปกรณ์ เป็นคัมภีร์ ที่เป็นแนวทางในการอธิบายพระพุทธพจน์ทั้งด้านพยัญชนะและด้านอรรถ ให้เข้าใจชัดถึงเนื้อหาความ อริยสัจ 4 ที่ประกอบอยู่ในพระพุทธพจน์ ส่วนคุณค่าของคัมภีร์กัจจายนะที่มีต่อหลักไวยากรณ์เช่น สัญญา สูตร คือ สูตรตั้งชื่อทางไวยากรณ์เพื่อให้สะดวกต่อการเรียกชื่อ ได้แก่ตั้งชื่ออักษรด้วยสูตรว่า อกฺขรปาท โย เอกจตุตทาลีสฺ เสียงทั้งหลายมี อ เป็นเบื้องต้น 41 เสียง ชื่อว่า อักษรที่กล่าวไว้ในสูตรก่อนเป็นต้น คำอธิบายสูตร 6 ประเภทในคัมภีร์กัจจายนะที่มีต่อหลักไวยากรณ์เช่น วิธีสูตร คือ สูตรประกอบรูปศัพท์ ด้วยการลบและแปลงอักษรเป็นต้นเพื่อย่อคำให้กระชับสละสลวยเช่น โลปวิธ การลบ คือ การไม่ปรากฏแก่ ผู้พูดและผู้ฟัง คือ การไม่ออกเสียงนั่นเอง หมายความว่า เมื่อลบสระหน้าไปแล้วสระที่ถูกลบไปนั้นย่อมไม่ ปรากฏแก่ใคร ๆ และออกเสียงไม่ได้ และวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์กัจจายนะกับการศึกษา พระพุทธศาสนาเช่น คัมภีร์กัจจายนะเป็นอุปการะมากในการศึกษาพระพุทธพจน์เช่น สูตรที่ 1 อตฺโถ อกฺขรสนญาโต แปลว่า เนื้อความย่อมหมายรู้ได้ด้วยอักษร อักษรนั้นมีคุณค่าเป็นอย่างมาก เป็นเหตุให้รู้ เนื้อความของพระพุทธพจน์ หากอักษรไม่มี ก็ไม่อาจจะรู้เนื้อความได้ หรืออักษรผิดเพี้ยนไป เนื้อความก็ ผิดเพี้ยนไปด้วย เมื่อเข้าใจเนื้อความผิด ก็ไม่อาจที่จะปฏิบัติตามเพื่อความพ้นจากทุกข์ได้เป็นต้น ซึ่งส่งผล ต่อการศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนาทำให้ผู้ที่ศึกษาคัมภีร์กัจจายนะสามารถเข้าใจชื่อที่ใช้ทาง ไวยากรณ์บาลีอย่างถูกต้อง ทำให้ผู้ที่ศึกษาคัมภีร์กัจจายนะสามารถเข้าใจวิธีตัดบทของบทสนธิในภาษา บาลีได้อย่างถูกต้องชัดเจนตามหลักภาษา

—○○○—
เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** 2500. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม. 2506.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2535.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญูญาณ. 2532-2534.

กัจจายนเวทยากรณ (ภาษาบาลี)

สททนีติ. สุตตมาลา.

พระคันธสาราภิวังศ์ (แปลและอธิบาย). **สุโธธาลังการมัญชรี**. กรุงเทพมหานคร : หจก.ไทยรายวัน การพิมพ์. 2546.

พระมหาธีระยุทธ เขมธมโม (ปราชญ์นิวัฒน์). **ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด. 2558.

พระวิชิตาภิเษะ รจนา. พระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.ศ. 9 และคณะปริวรรต. **กัจจายนวันทนา**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์. 2531.

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม). **พระคัมภีร์กัจจายนมูล**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชซิง จำกัด (มหาชน). 2563.

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ศ.9). **ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด. 2558.

สมิทธิพล เนตรนิมิตร. ผศ. ดร.. **บาลีศึกษาในอรรถกถาธรรมบท**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ็มเอ็น เเตอร์ไพรส์ จำกัด. 2556.

